

Ks. dr hab. Dominik Zamiatą, prof. ucz.
ul. Turmoncka 17/117
03-254 Warszawa

Recenzja

rozprawy doktorskiej mgr Agnieszki Szmerek pt.: *Dzieje prowincji krakowskiej oo. Kapucynów w latach 1945-1970*, napisanej na Wydziale Historii i Dziedzictwa Kulturowego Uniwersytetu Papieskiego Jana Pawła II w Krakowie, pod kierunkiem ks. prof. dra hab. Józefa Mareckiego, Kraków 2023, ss. 237.

W dziejach Kościoła katolickiego na ziemiach polskich ważną rolę odgrywały zakony odwołujące się do duchowości i misji św. Franciszka z Asyżu. Jednym z nich jest zakon kapucynów, który przybył do Polski pod koniec XVII w. i podjął różnorodne dzieła na polu ewangelizacyjnym i patriotycznym. Szczególną rolę odegrał w czasie niewoli narodowej w zaborze rosyjskim. Dał się poznać jako promotor ukrytego życia zakonnego. Poprzez działalność ewangelizacyjną m. in. o. Honorata Koźmińskiego w drugiej połowie XIX przyczynił się do odrodzenia religijnego. W jakiejś mierze także do rozwiązywania najpilniejszych kwestii społecznych tamtych czasów. Tę działalność zgodnie ze swoim charyzmatem franciszkańskim kapucyni kontynuowali również w XX wieku. Niektóre z tych dzieł ewangelizacyjnych i patriotycznych doczekały się różnych opracowań lub monografii.

Zagadnienie dotyczące historii prowincji krakowskiej polskich kapucynów w okresie Polski ludowej nikt dotychczas nie opracował. Tę lukę w stara się uzupełnić rozprawa mgr Agnieszki Szmerek pt.: *Dzieje prowincji krakowskiej oo. Kapucynów w latach 1945-1970*. Tytuł dysertacji sugeruje, że przedmiotem badań będzie ukazanie struktur organizacyjnych i działalności kapucynów prowincji krakowskiej w okresie PRL.

Założonym przez Autorkę celem pracy jest próba uchwycenia funkcjonowania prowincji kapucynów krakowskich w czasach komunistycznej dyktatury oraz roli jaką odegrali w życiu religijnym Kościoła w tym okresie. Problemy badawcze Autorka zaprezentowała w planie pracy. Objęła nimi działalność kapucynów w pierwszej połowie XX w., struktury administracyjno-prawne zakonu, organizację wewnętrzną, funkcjonowanie, sposób zarządzania, sprawy personalne zakonników, formację zakonną, kwestie ekonomiczno-gospodarcze prowincji, aktywność duszpasterską, prowadzone dzieła.

Powstała praca monograficzna, w której został zaprezentowany w miarę obszerny materiał faktograficzny, w większości mało znany. W tej recenzowanej dysertacji możemy

poznać działalność tej prowincji kapucyńskiej tak w przestrzeni religijnej jak i społecznej. Analizując podjęte w niej liczne zagadnienia badawcze uprawniają do stwierdzenia, że jest ona pierwszą w miarę wyczerpującą monografią ukazującą dzieje prowincji krakowskiej w dwudziestopięcioleciu Polski ludowej. Należy podkreślić przydatność tej rozprawy dla historii Kościoła i historii zakonów w Polsce.

Bibliografia i metoda pracy

Pani mgr Agnieszki Szmerek w swojej rozprawie doktorskiej wykorzystała materiały źródłowe rękopiśmienne zgromadzone w archiwach kościelnych (diecezjalnych i zakonnych) i państwowych. W pierwszej kolejności uwzględniła dokumenty zgromadzone w Archiwum Krakowskiej Prowincji Kapucynów w Krakowie, następnie Archiwum Polskiej Prowincji Pijarów w Krakowie, Archiwum Diecezji w Zielonej Górze, Archiwum Diecezji Koszalińsko-Kołobrzeskiej w Koszalinie, Archiwum Kurii Biskupiej w Gdańsku-Oliwie, Archiwum Zgromadzenia Sióstr Albertynek Posługujących Ubogim w Krakowie, Archiwum Generalne Sióstr Serafitek w Krakowie, Archiwum Główne Służebnic Najświętszego Serca Jezusowego w Krakowie, Archiwum Instytutu Pamięci Narodowej w Krakowie i Rzeszowie.

Brak w tej pracy wykorzystania źródeł zgromadzonych w Archiwum Akt Nowych w Warszawie, a szczególnie z zespołu Urzędu do Spraw Wyznań, czy Ministerstwa Administracji Publicznej, Archiwum Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich w Warszawie, Archiwum Sekretariatu Episkopatu Polski, Archiwum Państwowego w Krakowie i we Wrocławiu. Znajdują się tam ważne i ciekawe materiały dotyczące przedstawianych zagadnień w tej dysertacji. Materiał archiwalny poszerzyły źródła drukowane oraz zebrane relacje i ankiety. Autorka we wstępie napisała - w niektórych archiwach kwerenda była negatywna, szkoda, że nie podała w których.

Zbiór wykorzystanych w dysertacji opracowań liczy 12 stron. Bibliografia, zasadniczo została ujęta poprawnie, (są powtórzenia np. Sługa Boży Serafin Kaszuba). Brakuje w niej jednak kilka ważnych dla omawianego zagadnienia pozycji książkowych, m. in: *D. Zamiatyły, Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989. Problematyka organizacyjno-personalna, t. 1*, Łomianki 2011, ss. 720; tenże, *Zakony męskie w polityce władz komunistycznych w Polsce w latach 1945-1989. Działalność duszpasterska i społeczna zakonów w latach 1945-1989, t. 2*, Warszawa 2012, ss. 376; G. Wejmana, *Organizacja Kościoła Katolickiego na Pomorzu Zachodnim i Ziemi Lubuskiej w latach 1945-1972*, Szczecin 2007.

Powyższa literatura ułatwiłaby na pewno lepszą analizę badanej problematyki i uniknięcie niektórych błędów merytorycznych w pracy. Magister mgr Agnieszki Szmerek w pracy zastosowała układ rzeczowy i rzeczowo-chronologiczny oraz metodę indukcyjną w rekonstrukcji wydarzeń.

Wstęp, który jest wizytówką pracy naukowej i powinien zaprezentować zarówno zawartą treść pracy, metody badawcze, ukazać znajomość warsztatu historyka, jak również znajomość literatury przedmiotu i źródeł został przez Autorkę napisany dobrze. Spełnia powyższe wymogi. Omawia dotychczasową literaturę przedmiotu, kwerendę archiwalną i druki oraz ważniejsze opracowania, uzasadnia konstrukcję dzieła i jego treść. Brakuje w nim jednak jasnego określenia cezur czasowych przyjętych w tej dysertacji doktorskiej. Data początkowa jest jasna, nie podlega dyskusji - koniec wojny i początek nowej rzeczywistości społeczno-politycznej w Polsce. Cezura końcowa przyjęta w pracy budzi pewne zastrzeżenie. Rok 1970 nie jest jakąś szczególną datą w historii Kościoła w Polsce, ani też zakonu kapucynów. W historii PRL jest jedynie punktem zmiany na szczytach władz peerelowskich (ekipy W. Gomułki na ekipę E. Gierka). Autorka nie wyjaśnia we wstępie swojej dysertacji doktorskiej, dlaczego przyjęła taką datę graniczną. Uwagi są co do Zakończenia, które powinno zawierać wnioski z pracy. Tego warunku nie spełnia. Brakuje konkluzji, odpowiedzi na pytania badawcze zawarte we wstępie. Niektóre fragmenty tekstu pasują raczej do wstępu niż zakończenia, np. akapit dotyczący materiałów archiwalnych i innych źródeł wykorzystanych w pracy. Autorka napisała w nim, że nie udało się jej „zaprezentować poruszanego zagadnienia w sposób zgodny z pierwotnymi zamierzeniami”. Może było to uzyskać, gdyby podjęła szerszą kwerendę we wskazanych wyżej przeze mnie archiwach.

Styl pisarski nie budzi zastrzeżeń, jest jasny, przejrzysty, wiążący logicznie występujące po sobie fakty w całości. Treść jest zrozumiała. Występują natomiast, co prawda rzadko, drobne potknięcia stylistyczne i językowe. Pojawiają się także w niektórych miejscach niedoróbki redakcyjne. Przypisy są zrobione prawidłowo. Autorka opanowała technikę pisania pracy naukowej.

Układ i konstrukcja pracy

Struktura pracy jest właściwa. Konstrukcja pracy została ujęta problemowo-chronologicznie i obejmuje pięć rozdziałów, w których mgr Agnieszki Szmerek dokonała

analizy zebranego materiału archiwalnego oraz opracowań. Każdy z rozdziałów został poprzedzony wstępem, który wprowadza do problematyki w nim omawianej.

Układ i założenia tej dysertacji są merytoryczne i logiczne. Jednak, gdy wczytujemy się i analizujemy treści zawarte w poszczególnych rozdziałach, rodzą się wątpliwości i zastrzeżenia. Autorka bowiem niektóre ważne kwestie zbyt lakonicznie potraktowała. Czytając tę pracę odnosi się wrażenie jakby kapucyni działali w innej rzeczywistości niż inne zakony męskie, jakby rzeczywistość PRL nie miała na nich wpływu.

Pierwszy rozdział pt. „Dzieje Zakonu Kapucynów i Prowincji Krakowskiej w I połowie XX wieku”, jest wprowadzeniem do tematyki pracy. Autorka przedstawiła w nim ogólny zarys sytuacji kapucynów w XIX w pierwszej połowie XX wieku. Należycie, choć bardzo syntetycznie nakreśliła zarys dziejów polskich kapucynów do 1945 roku.

Rozdział drugi został poświęcony rozwojowi terytorialnemu i osobowemu prowincji, jej strukturom i organizacji w omawianym przedziale czasowym. Autorka przybliży zagadnienia związane zarządem prowincji i przełożonymi lokalnymi oraz z życiem wewnętrznym kapucynów. Nakreśliła w nim także sytuację personalną, formację zakonną i sytuację ekonomiczną prowincji. Opisała opuszczenie placówek na kresach wschodnich w wyniku zmiany granicy wschodniej Polski i zakładanie nowych na tzw. Ziemiach Odzyskanych. Uczyniła to dobrze, ale za bardzo zwięźle, szkoda. Nie dowiemy się w jakich okolicznościach i kto był inicjatorem zakładania tych nowych placówek zakonnych, czy to była inicjatywa pojedynczych zakonników, czy całej wspólnoty. Zbyt mało, moim zdaniem, poświęciła w tym rozdziale kwestii stanu personalnego prowincji, jak się on w tym okresie kształtował, jakie czynniki na to wpływały. Został to ujęte tylko w krótkim akapicie i tabeli. W tego typu pracy wymaga się bardziej dokładnych i szczegółowych analiz.

Podrozdział dotyczący życia wspólnotowego moim zdaniem jest trochę niedopracowany, gdyż mało jest uwypuklona specyfika kapucyńskiego życia braterskiego we wspólnocie. Wbrew temu co Autorka napisała, szczególne znaczenie w kształtowaniu życia wspólnotowego ma reguła i komentarze do reguły, a nie wizytacje kanoniczne. One mają tylko na celu zbadanie, czy one jest zgodne z przepisami zakonnymi. Autorka napisała s. 64 że wizytacje generalne były prowadzone rzadko (tylko jedna w 1967 r.) nie podaje przyczyn, dlaczego tylko jedna. Mało jest, mimo tytułu podrozdziału, na temat życia wspólnotowego, co było w nim charakterystycznego, na czym się opierało. Tego nie ma. Wiele kwestii w tym rozdziale jest omówione zbyt ogólnikowo, pobieżnie. Autorka napisała, że była jedna wizytacja prymasowska w prowincji, ale nic nie podała dlaczego kardynał S. Wyszyński nakazał jej przeprowadzenie w zakonie na prawie papieskim. Jakie były okoliczności i skutki. Dobrze zaś

ukazała trudności pogodzenia życia wspólnotowego z pracą duszpasterską zwłaszcza na Ziemiach odzyskanych. Zbyt ogólnie przedstawiła omówiła praktyki ascetyczne ówczesnych kapucynów.

W kolejnej części tego rozdziału dotyczącej zarządu prowincji i poszczególnych klasztorów Autorka skoncentrowała się tylko na zaprezentowaniu prowincjałów piastujących w tym czasie urząd, lapidarnie przedstawiając ich dokonania. Brakuje tutaj problemowego omówienia ich działalności, ich wpływu na życie i działalność prowincji. Autorka wspomina o udziale prowincjałów w zebraniach Konferencji Wyższych przełożonych zakonów męskich w Polsce. Powinna coś więcej na ten temat napisać, czy pełnili w tym gremium jakieś funkcje, czy się udzielali? czy byli tylko biernymi reprezentantami swojej prowincji w tym gremium? Prawie nic niema (poza małym ogólnikowym akapitem) na temat przełożonych wspólnot lokalnych, chociaż jest o tym tytule. Nic nie dowiemy się w tym rozdziale na temat kapituł prowincjalnych. One nie tylko zajmowały się wyborem władz prowincji, ale także decydowały o kierunkach działalności prowincji na najbliższe lata.

Lakonicznie omówiła kapucyńską formację początkową – postulat, nowicjat, klerykat. Poświęciła temu niecałą stronę (s. 68), oraz kilka akapitów w innych rozdziałach. Brak w tym rozdziale szerszego całościowego omówienia tych zagadnień. Nowicjat i klerykat to dla każdego zakonu sprawa kluczowa, bo od nich zależy przeszłość zakonu i jego posługa w Kościele i świecie. Temu zagadnieniu, które jest ważne dla każdego zakonu powinien być poświęcony osobny podrozdział. Kwestia formacji intelektualno-duchowej kapucynów została przez Autorkę zbagatelizowana, jak również zagadnienie powołań do tego zakonu.

Autorka bez wnikliwej analizy przedstawiła sprawy majątkowe i ekonomiczne prowincji w tym czasie. Zaprezentowała ciekawe informacje, ale zbyt ogólnie. Nic prawie nie wspomina jaki wpływ na ekonomię zakonu miał decyzje władz komunistycznych, zwłaszcza z 1959 r. Jak wyglądała sprawa z podatków nakładanych przez władze na poszczególne placówki zakonne, w szczególności na WSD. Należy zgodzić się z Autorką, że sprawy gospodarcze prowincji są trudne do omówienia z powodu nielicznych źródeł. Rzeczowo i ciekawie zaś opisuje sprawę przejmowania kościołów i majątków nieruchomości na Ziemiach Zachodnich, w pierwszych latach powojennych, traktowanych jako rekompensaty za utracony majątek na wschodzie oraz adaptację kościołów poewangelickich.

W rozdziale trzecim Autorka podejmuje zagadnienie polityki represyjnej władz komunistycznych PRL wobec zakonników kapucyńskich, utrudnianie im pracy duszpasterskiej, konfiskatę majątku zakonnego. Zasadniczo zostały przez Autorkę zbyt ogólnikowo zanalizowane. Odnosi się wrażenie że Autorka niektóre drażliwe kwestie dla kapucynów pomija

aby się im nie narazić. Brakuje w tej pracy podjęcia i zanalizowania ważnego problemu, a mianowicie podejścia kapucynów do funkcjonariuszy UB/SB, stopnia infiltracji prowincji przez komunistyczną bezpiekę, reakcji na ich działania zakonników. Ilu się oparło, a ilu uległo. Autorka podaje, że TW mieli pseudonimy, ale nie podała dla przykładu jakie i kto. Brakuje w tym rozdziale szerszego zwrócenia uwagi na te kwestie. Autorka powinna podać przykłady zakładanych na kapucynów spraw operacyjno-obszernych. Sporo ciekawych materiałów na temat kapucynów jest w archiwum IPN w Warszawie. Z tej pracy nic się nie dowiemy o rozmowach prowincjałów z urzędnikami z UdsW, czy oficerami SB. Takie były prowadzone i jest na ten temat sporo materiału źródłowego. Mało zaś jest o likwidacji kolegium serafickiego (NSD kapucynów) oraz inwigilacji WSD.

Rzeczowo omówiła kwestię zakonników aresztowanych i skazanych na więzienie w okresie stalinowskim. Dobrze ukazała represje majątkowe wobec kapucynów, odbieranie majątku nieruchomego zakonnikom na przykładzie placówek kapucyńskich. Kwestia kar w postaci nadmiarów podatkowych została tylko ogólnie omówiona. Moim zdaniem Autorka zbyt pobieżnie opisała. Zabrakło mi tutaj ich głębszego opisu.

O ograniczeniach duszpasterskich, braku zgody władz wyznaniowych na nominacje niektórych kapucynów na proboszczów, inwigilacja kazań Autorka rozpisła się zaledwie na 9 stronach. To zbyt mało jak na tę problematykę. Mała uwaga - tzw. Trójki działały nie na szczeblu organizacyjnym partii, ale PWRN. Czytając rozdział dotyczący działań represyjnych władz komunistycznych wobec krakowskiej prowincji kapucynów nie dowiemy się o wizytacjach klasztorów przez urzędników państwowych. Jak one przebiegały? Autorka też nie napisała o wzywaniu prowincjałów na rozmowy do UdsW, czy przelożonych domów zakonnych do WdsW. Są to ciekawe kwestie. Szkoda, że Autorka tego nie podjęła, a byłoby to bardzo ciekawe z punktu widzenia naukowego, zagadnienie badawcze. Pozwoliłoby lepiej zrozumieć działalność zakonników w czasach peerelowskich. Brakuje nawet krótkiego omówienia tej problematyki.

Ostatnie dwa rozdziały zostały przez Autorkę najlepiej merytorycznie i rzeczowo opracowane w porównaniu z trzema poprzednimi, choć i tutaj Autorka nie uniknęła drobnych potknięć. W czwartym rozdziale zajęła się omówieniem spraw związanych z prowadzeniem przez zakonników działalności na polu duszpasterskim, oświatowym, naukowym. Zagadnienia w nim poruszane zostały dobrze omówione. Jest tylko drobna uwaga, kapucyni działali nie na podstawie KPK promulgowanego przez Jana Pawła II. W tym czasie obowiązywał KPK z 1917 promulgowany przez Benedykta XV. Dobrze jest omówiona działalność katechetyczna i oświatowa kapucynów w szkołach, w punktach katechetycznych

przy placówkach kapucyńskich, ich trudności, zmagania z komunistycznym aparatem. Dużo miejsca Autorka poświęciła temu zagadnieniu, co jest słuszne, gdyż kapucyni tej formie ewangelizacji obok kaznodziejstwa wkładali duży wysiłek. Zbyt pobieżnie zostały omówione zagadnienia dotyczące NSD i WSD kapucynów. Sprawa kolegium serafickiego jest w tej pracy rozproszona. Tylko kilka zdawkowych informacji jest na temat uczniów, ilu ich było, ilu podjęło naukę w WSD kapucynów. Mało też jest na temat WSD kapucynów i specyfice formacji. Zdawkowo omówiła działania władz w kwestii kontroli kapucyńskich seminariów duchownych. Autorka w pracy nadmienia o powoływaniu kleryków do wojska, ale nie rozwija tego wątku w kontekście kapucynów. Tak jak wcześniej wspomniałem zagadnienie WSD powinno być omówione w osobnym, jednym paragrafie w rozdziale pierwszym.

Praca naukowa i dydaktyczna została dobrze ukazana w pracy. Pani magister przedstawiła działalność kilku kapucynów na polu naukowym i publicystycznym. Dobrze choć nie wyczerpująco zostało opracowane zagadnienie pracy duszpasterskiej w parafiach, przy kościołach kapucynów oraz ich współpraca z diecezją. Brakuje tutaj umiejętnego wplecenia franciszkańskiego charyzmatu zakonnego z ich działalnością ewangelizacyjną.

Paragraf dotyczący utrudnień działalności duszpasterskiej i społecznej kapucynów poza małymi uwagami nie budzi zastrzeżeń. Jest dość dobrze opracowany. Sensownie została przedstawiona kwestia stosowanych w latach pięćdziesiątych przez komunistyczne władze przeszkód w głoszeniu kazań, rekolekcji przez kapucynów i katechizacji przez nich prowadzonej. Autorka podjęła w tej części pracy problem dyskryminacji zakonników w kwestii nauczania religii w szkołach, szkoda że Autorka nie podała przykłady ich dyskryminacji, a tylko ograniczyła się do ogólnych stwierdzeń. Sprawa nie rejestrowania punktów katechetycznych przez kapucynów i kar nakładanych przez władze na zakonników, bo nie chcieli ich rejestrować została zbyt dużo ogólników opracowana.

Poprawnie omówiła duszpasterstwo parafialne prowadzone przez kapucynów w różnych diecezjach, a także współpraca poszczególnych wspólnot kapucyńskich z diecezją. Należycie przedstawiła ich pracę w kuriach diecezjalnych. Bez zarzutu ukazała kaznodziejstwo kapucynów. Bez zarzutu pokazała bolączki ówczesnego duszpasterstwa. Autorka omówiła współpracę z zakonami, a jak wyglądała współpraca z innymi wspólnotami franciszkańskimi, tego nie podjęła. Mało też jest o współpracy ze wspólnotami zakonnymi założonymi przez o. Honorata Koźmińskiego. Niezłe zostało opracowane zagadnienie dotyczące posługi duszpasterskiej wobec innych osób konsekrowanych i księży, a także duszpasterstwo dzieci, młodzieży akademickiej. Zdawkowo potraktowała zagadnienie o udziale kapucynów w realizacji Wielkiej Nowenny i milenium.

W dalszej części tego rozdziału skoncentrowała się na analizie działalności zakonników w duszpasterstwie trzeźwości. Zostało to rzetelnie przedstawione. Dobrze jest omówione duszpasterstwo nadzwyczajne kapucynów – stowarzyszeń, bractw, III zakon, duszpasterstwo ministrantów. Podjęła też omówienia działalności dobroczynnej prowadzonej przez kapucynów. Te kwestie zostały przez Autorkę należycie omówione.

Rozdział ostatni omawiający duszpasterską działalność za granicą nie budzi zastrzeżeń. Jest dobrze i merytorycznie opracowany. Omawia w nim uwarunkowania z jakimi musieli się borykać w pracy duszpasterskiej w ZSRR, na Bliskim Wschodzie i Australii. Przybliży ich pracę wśród Polaków żyjących na emigracji. Ciekawie przedstawiła działalność duszpasterską kapucynów w Estonii, oraz na terenach ZSRR na przykładzie pracy o. Kaszuby, czy o. Wilka. Interesującym z punktu widzenia treści i ustaleń jest podrozdział poświęcony działalności duszpasterskiej w Australii. Jest on dobrze opracowany. Autorka ukazała w nim działalność o. Wolaka wśród polskiej emigracji. Autorka napisała o masowej emigracji Polaków do Libanu. Na czym ta masowość polegała?

Merytoryczne i szczegółowe uwagi odnośnie recenzowanej pracy doktorskiej.

Są częste powtórzenia, np. o balsamie kapucyńskim, o trzecim zakonie franciszkańskim.

Na s. 20 jest błąd chodzi zapewne o Benedykta XV, a nie Benedykta XVI

Na s. 39 jest niedokończone zdanie „Dalsze zniszczenia ..... powodowały

Na s. 41 jest 1914-1927, powinno być 1924-1927

Na s. 48 jest Uniwersytet Lubelski - powinno się sprecyzować Katolicki Uniwersytet Lubelski

Na s. 76 błąd w nazwisku nie Parzynek, ale Parzyszek,

Na s. 142 powinno być obsadach placówek, nie obcasach

Występują błędy językowe (tzw. błąd czeski), np. na s.87 represyjne nie reprezyjne; s. 96 posiadali prawo, a nie posiali, s. 166 jest palcówek – powinno być placówek, s. zwianych powinno być związanych

Analiza treści i wnioski końcowe

Podsumowując. Wszystkie uczynione przeze mnie wątpliwości i uwagi nie podważają wartości recenzowanej dysertacji. Rozprawę doktorską mgr Agnieszki Szmerek oceniam ją jako udany wysiłek na rzecz ukazania działalności Prowincji Krakowskiej Kapucynów w ćwierćwieczu PRL. Biorąc to wszystko pod uwagę stwierdzam, że recenzowana rozprawa

spełnia w stopniu dostatecznym wymogi określone w ustawie o pracach doktorskich. W związku z tym wnoszę o dopuszczenie mgr Agnieszki Szmerk do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Ks. dr hab. Dominik Zamiatęła, prof. ucz.

Warszawa, dnia 27 maj 2024 roku